

**MARIEKÄLLA 1:26,
SÖDERTÄLJE KOMMUN**
KULTURMILJÖUTREDNING DEL 2
KULTURMILJÖANALYS

SLUTVERSION

2020-01-23

UPPDRAG

Uppdragsnamn: 297565
Titel på rapport: Mariekälla 1:26, Södertälje kommun:
Kulturmiljöutredning - Del 2 Kulturmiljöanalys
Version: SLUTVERSION
Datum: 2020-01-23

MEDVERKANDE

Beställare: Södertälje kommun
Kontaktperson: Siri Ersson

Konsult: Tyréns AB
Uppdragsansvarig: Peter Joseph, byggnadsantikvarie
Handläggare: Peter Joseph, byggnadsantikvarie
Elin Sahlin, byggnads- och trädgårdsantikvarie
Daniel Nilsson, kulturgeograf

Kvalitetsgranskning: Elin Sahlin, byggnads- och trädgårdsantikvarie,
*certifierad sakkunnig avseende kulturvården
med behörighet K*

Tyréns AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
Bakgrund	4
Syfte	4
Omfattning	4
Metod	4
Sammanfattning	4
KULTURVÄRDEN	6
Uttryck för kulturhistoriska värden.....	7
Värdebärande egenskaper	7
SAMLAD BEDÖMNING	8
RÅD OCH RIKTLINJER VID PLANLÄGGNING	9
Gestaltungsprinciper	10
REFERENSER	11

INLEDNING

BAKGRUND

Sommaren 2016 brann Torekällbergets Vårdshus ner till grunden. Tomten står sedan dess obebyggd. Det finns planer att bebygga tomten för ny verksamhet. En ansökan om att uppföra ett hotell med cirka hundra rum och restaurang med mera har inkommit till Södertälje kommun. Detta medges inte i gällande detaljplan. Det krävs därför en ny plan.

Inför planarbetet har Södertälje kommun gett Tyréns AB i uppdrag att göra en kulturmiljöutredning för den aktuella fastigheten och Torekällberget.

Utredningen har resulterat i två delrapporter. Del 1, förundersökning är en faktadel som redogör för platsen, den aktuella fastigheten, och dess förhållande till Torekällberget och omgivande kulturlandskap. Del 2 är en kulturvärdesanalys med utgångspunkt från planområdets förutsättningar och kringliggande kulturlandskaps beskaffenhet.

SYFTE

Syftet med del 1 av kulturmiljöutredningen är att utgöra faktadel som beskriver och karaktäriserar platsen, dess närmaste omgivning och deras förhållande till kringliggande kulturlandskap. I del 1 finns även förutsättningar, som relevanta lagskydd och gällande planförhållanden.

Del 2 ska, utifrån faktaunderlag i del 1, redovisa befintliga kulturvärden, deras känslighet för påverkan och hur ny bebyggelse inom planområdet påverkar befintliga kulturvärden.

Utifrån en samlad bedömning av befintlig bebyggelsemiljö och dess kulturvärden ska kulturmiljöanalysen i del 2 innefatta förslag till gestaltungsprinciper inför det kommande planarbetet. Syftet med detta är att ge förutsättningar att bedöma vad som är lämpligt att bygga inom planområdet i förhållande till identifierade kulturvärden.

OMFATTNING

Utredningens två delar behandlar planområdet och dess betydelse för stadsbilden, betraktat från närmiljön, friluftsmuseet, och från relevanta vyer i Södertälje. Avslutningsvis redovisas gestaltungsprinciper utifrån ett teoretiskt resonemang kring vilken påverkan en tillkommande bebyggelse kan komma att få på närmiljö och stadsbild.

Utredningen omfattar inte någon antikvarisk konsekvensanalys av förslag på ny bebyggelse.

METOD

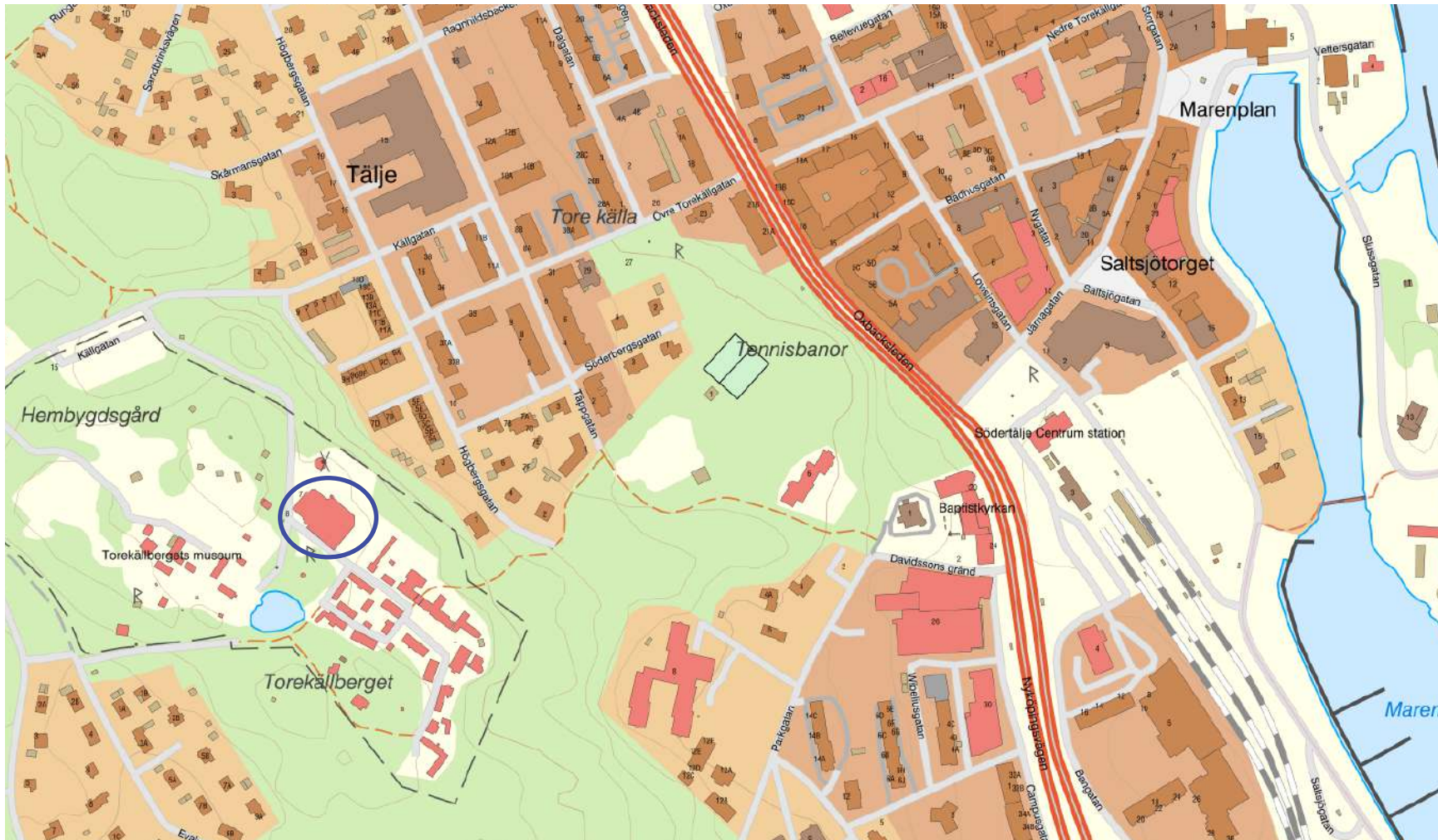
Tyréns kulturhistoriska värdering utgår från Riksantikvarieämbetets metod för värdering och urval från 2015. Värderingen har föregåtts av arkivstudier, genomgång av historiska kartor, studier av litteratur och annan befintlig dokumentation samt en översiktlig inventering av byggnader, områdets yttre miljö och stadsbilden.

SAMMANFATTNING

Torekällberget är ett centralt beläget grönområde i Södertälje. Området med utsiktsplatsen på bergskanten och väderkvarnen är viktiga och väl synliga landmärken i stadsbilden. Platsen har varit ett besöksmål och rekreationsområde för Södertäljebor och turister i över 100 år och har stor betydelse för stadens identitet.

Torekällbergets friluftsmuseum startade 1929 och är idag en betydelsefull kunskapskälla för stadens invånare och ett av stadens populäraste besöksmål.

Torekällberget har höga kulturhistoriska värden som ställer krav på hänsyn och varsamhet i enlighet med bestämmelserna i plan- och bygglagen samt miljöbalken.

Orienteringskarta över delar av centrala Södertälje med Torekällberget. Den aktuella tomten är inringad med blått. Källa: Lantmäteriet

KULTURVÄRDEN

Torekällberget är uppdelat i två fastigheter där den ena, Mariekälla 1:26, är privat mark, medan resterande mark är kommunal mark. Upplevelsemässigt läses delarna som en helhet. Denna upplevelse är förstärkt av att det idag inte finns någon bebyggelse på Mariekälla 1:26 och att kvarnen, som är en del av museet, ligger i nära anslutning.

Torekällbergets museiområde utgörs av en samlad småskalig trähusbebyggelse som planerats och placerats för att efterlikna den förindustriella 1800-talsstaden Södertälje och en sörländsk lantgård. Området är ett friluftsmuseum. Definitionen av ett friluftsmuseum är, enligt friluftsmuseernas samarbetsorganisation, ett utomhusmuseum som syftar till att i helt eller delvis rekonstruerade miljöer ge upplevelser och kunskaper om historia och om samspelet mellan människan och naturen.

Husen är flyttade men är historiska objekt i en bebyggelsemiljö och ett kulturhistoriskt sammanhang som har funnits i 90 år på platsen.

Området karaktäriseras av en småskalig trähusbebyggelse som ska spegla den förindustriella 1800-talsstaden. Syns Tabermansgatan med låga trähus i två våningar. Våningsplanen är markerade med en list som bryter av fasaden av locklistpanel.

Genom friluftsområdet löper grusade gränder. Till vänster syns det centrala museistråket från dagens huvudentré till torget..

UTTRYCK FÖR KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Platsen har lång tradition som rekreationsområde för stadens innevånare. Särskilt viktig är utsiktsplatsen intill kvarnen som har brukats sedan slutet av 1800-talet

Torekällbergets skogsbeklädda höjd är en viktig del i stadsbilden med motsvarighet i Kusens backe på andra sidan kanalen.

Utsiktsplatsen tillsammans med kvarnen är landmärken som utgör viktiga inslag i stadsbilden.

Torekällberget har stor betydelse för Södertäljes sociala liv och ortens identitet som fest- och mötesplats i närmare hundra år.

Torekällberget har ett starkt lokalhistoriskt värde genom att kunskapen om stadens historia och den angränsande landsbygden finns fysiskt bevarad i de flyttade byggnaderna och är tillgänglig för alla Södertäljebor. Området är öppet alla dagar om året.

Torekällbergets friluftsmuseum är en kulturhistorisk anläggning som funnits i 90 år. Museiområdet och dess byggnader utgör ett exempel på hur man under olika skeden av 1900-talet sett på historien och valt att fysiskt gestalta den. Som den fysiska grunden för friluftsmuseerna är byggnaderna ett monument över sin tid, och en plats där kulturmiljövårdens förändrade ideal tydligt kan utläsas.

Museiområdet utgör en källa för kunskap om material och teknik när det gäller äldre bebyggelse och om äldre odlingsbruk och självhushållning samt trädgårdskonst.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER

- Kvarnen som symbolbyggnad
- Den gröna höjden och dess roll i stadsbilden
- Utsiktsplatsen som en plats för alla
- Den småskaliga bebyggelsen
- Variationen i byggnadsteknik och gestaltning
- De medvetet gestaltade trädgårdarna och parkerna
- Friluftsmuseets 1800-talskaraktär

Utsiktsplatsen intill väderkvarnen har betydelse som besöksplats för Södertäljebor. Höjden korresponderar med den skogsbeklädda Kusens backen på östra sidan av kanalen och är ett viktigt inslag i stads- och landskapsbilden.

SAMLAD BEDÖMNING

Torekällbergets friluftsmuseum är ett bebyggelseområde i Södertälje med särskilt höga kulturhistoriska värden. Området med utsiktsplatsen på bergskanten och väderkvarnen är viktiga och väl synliga landmärken i stadsbilden. Platsen har varit ett besöksmål och rekreationsområde för Södertäljebor och turister i över 100 år och har stor betydelse för stadens identitet. Områdets höga kulturhistoriska värden ställer krav på hänsyn och varsamhet i enlighet med bestämmelserna i PBL och MB. Vid en prövning enligt PBL ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen. Kulturhistoriska värden är att betrakta som allmänna intressen och är en planeringsförutsättning för stadens fortsatta utveckling.

En ny byggnad ska utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset för god helhetsverkan (2 kap 6 § PBL). Vidare ska en obebyggd tomt ordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden och natur- och kulturvärden på platsen (8 kap 9 § PBL). Särskilt värdefulla bebyggelseområden får inte förvanskas (8 kap 13 § PBL). Enligt 3 kap 6 § i MB ska mark- och vattenområden som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden så långt möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön.

Enligt riktlinjerna i Södertälje kommuns översiktsplan bör särskild hänsyn tas till kulturmiljövärden, landskapets befintliga karaktär och områdets identitet. Inom områden med särskilda natur- eller kulturintressen ställs större krav på lokalisering och utformning av ny bebyggelse.

På samma sätt lyfter RUF 2050 fram att tillskott i historiska miljöer ska utformas i förhållande till redan befintliga värden.

I den verksamhet som bedrivs på friluftsmuseet är att levandegöra historien en viktig del. En alltför dominerande volym på tomten riskerar att påverka möjligheten att förmedla och beskriva 1800-talet som är museets uppdrag. Om nutiden blir allt för påträngande i form av en byggnadsvolym som saknar historisk motsvarighet riskerar detta att förta områdets värdebärande och genomgående 1800-talskaraktär.

Tyréns bedömning är att platsen är känslig. Ny tillkommande bebyggelses volymsammansättning påverkar kulturhistoriska värden och kan komma att få negativa effekter på i utredningen redovisade värden. På samma sätt är platsen känslig för vilken utformning en tillkommande bebyggelse får. För att ta hänsyn till platsens kulturhistoriska värden finns det därför särskilda rekommendationer och gestaltungsprinciper att förhålla sig till. Dessa redovisas under rubriken *Råd och riktlinjer vid planläggning*.

En byggnadsvolym som innefattar den inledningsvis nämnda ansökan, att uppföra ett hotell med cirka hundra rum och restaurang med mera inom planområdet skulle bli betydligt större än den befintliga bebyggelsen i området. Det är svårt att se hur dessa funktioner, med hotellrum i föreslagen omfattning, ska kunna rymmas inom planområdet utan att det medför betydande påverkan och konsekvenser på kulturhistoriska värden - såväl för Torekällberget som för stadsbilden.

RÅD OCH RIKTLINJER VID PLANLÄGGNING

Denna utredning är framtagen i ett tidigt skede i planprocessen. När ett förslag till ny byggnad finns behöver en antikvarisk konsekvensutredning göras för att bedöma förslaget konsekvenser på kulturhistoriska värden på platsen och i stadsbilden.

En ny byggnad på den aktuella tomten behöver förhålla sig till den kulturhistoriskt värdefulla miljön som friluftsmuseet utgör samt till stads- och landskapsbilden i enlighet med bestämmelserna i PBL (2 kap § 6 och 8 kap § 13). Områdets känslighet ställer krav på hög arkitektonisk kvalitet.

En ny byggnadsvolym på tomten behöver ta hänsyn till det intilliggande bebyggelseområdets byggnads- och grönsstruktur. Tomten gränsar till det centrala museistråket med trädalléer och grön förgårdsmark framför husen.

Tomten ligger i direkt anslutning till museets centrala stråk och den Camitzka trädgården. På andra sidan stråket ligger stadsparken. De tre objekten ingår i Staden. En ny byggnad behöver samspela med strukturen och karaktärsdragen i Staden. Samtidigt utgör siktlinjen från Landet mot tomten en viktig vy för museiupplevelsen på denna del av området. Närheten till museiområdets två områden, Staden och Landet, medför att volymen och utformningen på en ny byggnad måste anpassas för att inte dominera över museiområdet.

Ett exempel på ny bebyggelse med modern funktion inom museiområdet, där hänsyn tagits till karaktär och volym, är kanslibyggnaden från 1950-talet som är utformad utifrån äldre bebyggelse i centrala Södertälje.

En ny bebyggelse påverkar även Södertäljes stadsbild. Även här bör byggnadens volym och utformning anpassas med hänsyn till natur- och kulturvärdena på platsen. Väderkvarnen är en kulturhistoriskt värdefull byggnad som tillhör museiområdet men är även ett landmärke i staden. En ny byggnad måste förhålla sig till att sambandet mellan kvarnen och museiområdet ska vara läsbar och att kvarnen fortsättningsvis upplevs som ett landmärke. En ny byggnad i det här läget kommer utgöra ett nytt landmärke och måste därför utformas med särskilt hög arkitektonisk kvalitet.

Utsiktsplatsen, gångstråket till Badparken och uppfarten från parkeringen på Källgatan är del av ett väl utnyttjat rekreationsområde med lång tradition i Södertälje. Vid fortsatt planering av ny bebyggelse på tomten är det av stor vikt att dessa delar fortsatt kan betraktas som allas, en publik yta, och vara inbjudande att besöka.

GESTALTNINGSPRINCIPER

En ny byggnadsvolym ska underordna sig den trädbevuxna höjden med träridån, väderkvarnen och vattentornet så som det upplevs från utpekade platser, se vidare under avsnittet Siktlinjer och stadsbild.

En ny byggnad kan utföras som en uppbruten byggnadsvolym med flera olika stora volymer och olika typer av takfall.

En ny byggnadsvolym ska uppföras med hänsyn till väderkvarnen så att denna fortsatt kan upplevas som ett fristående landmärke i staden.

En ny byggnad bör uppföras indragen på tomten med en planterad förgårdsmark mot det centrala stråket i Staden.

En ny byggnad bör ges en gestaltning som utgår från museiområdets karaktär, till exempel: träpanel med locklist eller fasspont, rött lertegel- eller falsat plåttak, stående spröjsade fönster och putsad eller murad sockel.

Fasader mot museiområdet ska förhålla sig till områdets karaktärsdrag medan fasaden mot staden kan ges en öppnare gestaltning.

Byggnadens fasader och närmiljö ska utformas så att det upplevs naturligt och inbjudande för allmänheten att röra sig runt byggnaden mellan utsiktsplatsen/väderkvarnen och museiområdet.

Ny bebyggelse ska förhålla sig till väderkvarnen avseende volym så att kvarnen fortsatt kan läsas som en del av museet och upplevas som ett fristående landmärke i stadsbilden.

Inom museiområdet finns byggnader som inte är äldre, flyttade byggnader. Nya funktioner har tillförst genom att addera volymer av olika storlek och med olika typer av takfall.

REFERENSER

TRYCKTA KÄLLOR:

Bergquist, Eric Harry. Upprop till Södermanlands inbyggare. Medlemsbok Östra Södermanlands kulturhistoriska förening

Gelotte, Göran. Hundra år i Amerika. Södertälje

Hundra år av kulturhistoria. jubileumsskrift 2018. Kulturhistoriska föreningen i Södertälje

Vår Bygd. Årgång 1929-1940 .Östra Södermanlands kulturhistoriska föreningen

Södertälje stads historia 1968

Täljebygden 1940-1965. Östra Södermanland kulturhistoriska förening

OTRYCKTA KÄLLOR:

Södertälje kommun, kontaktcenter

Torekällbergets museum, arkiv

På museiområdet finns denna sten med väganvisning till Staden respektive Landet.

Tyréns AB, 118 86 Stockholm, www.tyrens.se